

IMRE Attila

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem
Műszaki és Humántudományok Kara
Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék
Marosvásárhely, Románia
attilaimre@ms.sapientia.ro

A FORDÍTÓK SZAKMAI ETIKÁJÁNAK KIHÍVÁSAI

Izazovi profesionalne etike prevodilaca

Challenges of Translators' Professional Ethics

Az online világban a fordítás iparrá nőtt ki magát, amelyben a fordítók etikai kódexe segítséget nyújthat a professzionális fordítóknak hivatásuk minőségi gyakorlására. Mindazonáltal komoly kihívásokkal is szembe kell nézni, hiszen az etikai kódex nem lehet kötelező erejű, és be nem tartása sem jár komoly jogi következményekkel. Tanulmányunkban kitérünk a fordítói magatartást befolyásoló tényezőkre (szöveg, ügyfél, társak és személyiség), majd néhány következtetést fogalmazunk meg.

Kulcsszavak: fordító, etika, szöveg, ügyfél, szakmabeli

1. Bevezető

Nagy a kísértés, hogy egyre gyorsuló és változó világunkban sok mindent idejétmúltnak és kevésbé fontosnak, sőt egyenesen lényegtelennek tekintsünk. Ezt az érzést csak erősíti, hogy a technikai forradalom globalizációja egyfajta elrejtőzést biztosít az online világban, tehermentesítve a felhasználót (gyártót és fogyasztót egyaránt) a személyes kapcsolatoktól.

Tanulmányok sokasága jelzi a közvetlen kapcsolatok hiányából fakadó felelősségérzet csökkenését, hiszen tárgyalópartnerünk fizikai távollétében könnyebben teszünk kevésbé etikus dolgokat. Fokozottan igaz ez a fordításra, hiszen a fordító elsősorban a fordítandó szöveggel áll közvetlen kapcsolatban, míg a megrendelő többnyire online várja a terméket, amit gyakran nem is a fordítótól, hanem egy közvetítőirodától kap meg.

Egy másik fontos észrevétel, hogy a fordítószakma nem végzettséghez kötött; elvileg bárki lehet fordító, bár a minőség alapján (amely természetesen szubjektív is lehet) kiemelkednek a szakfordítók, akik szakvizsgákon bizonyították rátermettségüket, és képesítést nyertek.

Jelen tanulmányunkban nem térhetünk ki a fordító státusára, szakmai elismerésére, bár a legtöbb etikai probléma ezzel kapcsolatos: nehéz szakmai etikát megkövetelni és betartani, ha nem mesterségként sajátítjuk el a fordítást, alacsony a státusa (a hiedelem szerint bárki könnyen az lehet) és végső soron kliensorientált. A minőségi munka szubjektív, hiszen olyan fordítást kell létrehozni, amely biztosítja a további megrendelés lehetőségét. Ez viszont Spinozát idézi: „Az emberek mindent valami cél érdekében tesznek, tudniillik azért a haszonért, amelyet megszerezni vágnak” (Spinoza 1997, 74). Természetesen nem kell vele feltétlenül egyetérteni; a kanti etikát sokan előnyben részesítik (mint az utilitarista és univerzális ellentéte), hiszen Kant szerint cselekedeteink önmagukban jók vagy rosszak, következményektől vagy kontextustól függetlenül (Baker 2011, 280).

Bermann (2005, 1) találóan állapítja meg, hogy mai világunk viszont teljesen kontextusba van ágyazva: a technika fejlődésével gazdasági, katonai, kulturális szálak már olyannyira szövevényesen egybefonódnak nyelvvel és állampolgársággal, hogy az értelmezőnek (fordító vagy tolmács) a szálak mentén kell jelentést keresnie. A továbbiakban Bermann kifejti, hogy a fordítás a másságot kell megragadja, és ez kimondottan etikai kérdésekhez vezet. E másság megragadása felelősséggel jár, és nem csupán nyelvi kérdés, hiszen a fordítónak egész sor norma, szabály vagy törvény mentén kell(ene) kifejtienie tevékenységét, és aktívan részt kellene vállalnia potenciális konfliktuskezelésben is. Ezért Pym roppant fontosnak látja egy szakmai etikai kódex betartását (Pym 2001, 134), ugyanakkor elismeri, hogy egy ilyen szabályrendszer a legkomolyabb nehézségekbe ütközik a szakma jellege miatt. A Pym által szerkesztett gyűjteményes kötet következő tanulmánya pedig Chesterman kísérletét tartalmazza (Chesterman 2001), nem kevesebbet, mint a fordítóknak szánt jeromosi esküt, a hippokratészi eskü mintájára.

A fogadalom megszerkesztésére tett kísérlet egyértelműen jelzés arra, hogy a fordítók egyre növekvő tábora egy elismertebb társadalmi státust remél, függetlenül attól, hogy mennyire terjed el a fogadalom szakberkekben. Egyik legfontosabb kérdésünk ezzel kapcsolatban rajzolódik ki. Tudjuk, hogy Carroll és Ivarsson (1998) csupán arra törekedett, hogy minimális irányelveket⁸⁰ szabjon a filmfeliratozás terén (kevesebb, mint két oldal terjedelemben), és ez sem hozta meg a kívánt hatást, mint azt Díaz Cintas meg is fogalmazta (2005, 20). Tény,

⁸⁰ Egész pontosan: *Code of Good Subtitling Practice*, vagyis A jó feliratkészítés irányelvei.

hogya a helyzet ma sem mondható jobbnak, tekintve, hogy a fordítás annyira diverzifikálódott, hogy adott esetben már csak termékkiegészítő (pl. videojátékok esetében).

A jeromosi eskü próbálkozásának gyökere viszont régebbi keletű, és megkockáztatjuk, hogy a fordítók részéről nem meglepő ez a „védekezési mechanizmus”, hiszen már eleve félreértések származhatnak a gondolatok közléséből⁸¹, amit a félrefordítások csak tetéznek (nem véletlen az explicitációs hipotézis). Mindezek fényében felmerül az a kérdés is, hogy mennyire szakemberek a fordítók, hiszen George Steiner egyenesen azt jelenti ki, a fordítások 90%-a már Babel óta rossz (Steiner 1998, 400). Bár a felelősség nem csupán a fordítókat terheli, a fordítás megrendelője általában a fordító feladatai közé sorolja a forrásszöveg „megfelelő” értelmezését is.

Következő kérdésünk tehát a fordítói kompetenciára is vonatkozik, és ezalatt nemcsak azt értjük, hogy mit „kell” tudjon a fordító, hanem azt is, hogy kinek a kompetenciája megítélni a fordító kompetenciáját? A megrendelő anyagilag érintett, a szakberkekben meg a konkurencia hozhat szubjektív döntést, a fordító meg önmaga dönt arról, hogy fordítónak tekinti magát vagy sem. Inghilleri (2009, 103) meggyőzően állítja, hogy a professzionális fordító a nyelvismereten túl hatékony szabadúszó, és sikeresen működteti vállalkozását, és szerinte a fordítás művészet és képesség keveréke, amelyhez szakmai etika meg továbbképzési vágy is társul. A gond csak annyi, hogy hozzáteszi a végén: végzettséget vagy szakmai követelményeket nem támasztanak a fordítókkal szemben (mint az tapasztalható az ügyvédek vagy orvosok esetében), ami viszont kérdésessé teszi az erkölcsi alapokat. Meglátásunk szerint ez egyike a legnagyobb gondoknak, amivel a fordítótársadalom küzd, hiszen a minőség számonkérése roppant szubjektív, és leginkább az ügyfélre és a fordítóra tartozik, amennyiben van számonkérés.

A fordítókat talán nem is az orvosokkal és ügyvédekkel kellene összehasonlítani, hanem a pedagógusokkal, akik szintén küzdenek egy etikai kódex széles körű elfogadtatásával, és egy olyan pályát választottak, ahol szintén évszázadok óta vitatják, hogy mennyire hivatás és/vagy mesterség. Tény, hogy a pedagógusok előbbre jutottak, hisz már felismerték, hogy létező és elfogadott etikai normák egyrészt támaszt nyújtanak, másfelől pedig szakmai identitást erősítenek (Hoffmann 2003, 15). A továbbiakban tehát a fordítók szakmai etikájának lehetőségét igyekszünk megvizsgálni.

⁸¹ Spinoza frappáns megállapítása 1665-ből így hangzik: „A legtöbb vita abból támad, hogy az emberek nem helyesen fejezik ki gondolataikat, vagy helytelenül értelmezik más ember gondolatait” (1997, 147).

2. Erkölc, etika és fordítói szakmai etika

Az erkölcsös életre való nevelés minden társadalomra jellemző, hiszen ez létforma. Ezért az erkölcsösség elvileg mindenki számára megfogalmazza a helyes magatartást (Baker 2011, 275), míg a hivatásetikák szakterületekre fókuszálnak. Hoffmann ezt így fogalmazza meg:

Mi is hát voltaképpen az *erkölcs*? Az ember legjellemzőbb létformája, amelytől emberi méltósága és üdvössége függ. Praktikusán cselekvésmód, szokásrend, amelyet őseinktől megöröklünk, kortársainknak és utódainknak továbbadunk. A legegyszerűbben szólva pedig a természetes és tételes törvényeken alapuló szabályok összessége, amely a helyesnek tartott emberi magatartást határozza meg. Az *etika* pedig az erkölcs problémakörét vizsgáló tudomány (Hoffmann 2003, 10–11).

Jókai viszont figyelmeztet, hogy nem helyes mindig a tiltásokat előtérbe helyezni, merthogy az igazi erkölcs nem a tiltásokból táplálkozik, hanem inkább „sürgető aktivitásként” hat a fogékony személyekre, és nem csupán „passzív engedelmesség” (Jókai 2003, 8), amelyet roppant nehéz, esetenként lehetetlen úgy megszövegezni szakmai kódexekben, hogy ne legyenek teletűzdelve tiltó mondat szerkezetekkel, annak ellenére, hogy a tiltás nem feltétlenül vált ki kedvező hatást.⁸²

Goodwin a fordítás etikai problémáit taglaló cikkét Levinas filozófiájával indítja, aki szerint az etika és a filozófia kezdete a „Mással való találkozás”-ra vezethető vissza. Goodwin ennek alapján kijelenti, hogy a fordítás is lényegében etikai probléma (2010, 19), hiszen a fordítás a Más megértésére törekszik. Ez a törekvés egy egész életen át tartó tanulási folyamatot és állandó javítást igényel, hiszen nem csak arról van szó, hogy mit helyes egy adott helyzetben tenni (Baker 2011, 275). Hoffmann az etikára mint gyakorlati filozófiára tekint, amely „útmutatást ad [...], normákat állít”, és nem csupán „feltár”, ezáltal garantálva a minőséget (2003, 11). Az írásba foglalt etikai kódexekre legalább két dolog jellemző:

1. „egyetemes érvényű” megállapításokra törekednek (Jelenits 2003, 28);
2. nyilvánosak, ezért mindenki által könnyen elérhetőek (Hoffmann 2003, 15).

A szakmai szervezetekben az írásos hivatásetikák betartása általában kötelező érvényű, de ez igazából csak akkor áll fenn, ha a tagságot nem automatikusan lehet megszerezni, hanem bizonyos feltételeket kell teljesíteni, és akár tagsági díjat is fizetni. A továbbiakban a fordítók szakmai és etikai kódexének lehetséges létrejöttét érdemes megvizsgálnunk.

⁸² Például az MFTE honlapján található etikai kódex két és fél oldal terjedelemben tizennégy tiltást fogalmaz meg. <https://mfte.hu/hu/mfte/etikai-kodex#tisztesseg> (2019. márc. 7.)

3. Fordítók szakmai és etikai kódexe

A fordítók etikai kódexe csupán a közelmúltban kezdett írott formában is megjelenni, amely jelzi, hogy reális szükség van rá, másfelől viszont törekvés is kiérezhető a potenciális konfliktushelyzetek megelőzésére.

A reális igényekből táplálkozó fordítói etikai kódexnek olyan fejezeteket kell(ene) tartalmaznia, amely a fordító Mással való kapcsolatait tükrözi, és ennek fontosságát Aáry-Tamás hangsúlyozza:

Az etikai kódex nem valami újat hoz létre, hanem értékeket gyűjt össze. Hagyományt teremt. Meggyőződésem, hogy egészen más elvárásokat kell támasztani iránta, mint a jogi norma iránt. A jogi norma megváltoztatható, bizonyos esetekben megváltoztatandó, az etikai kódex azonban akkor lesz tartós, akkor fog tradícióként élni, ha nem kell hozzányúlni. Ezért célszerű maradandó erkölcsi követelményeket meghatározni benne (Aáry-Tamás 2003, 55).

Értelmezésünk szerint a professzionális fordító kapcsolatba kerül a szöveggel, a megrendelővel (közvetve vagy közvetlenül), a szakmabeliekkel, illetve számot kell adjon önmagának is a tevékenységével kapcsolatban, melyeket az alábbiakban fejtünk ki.

3.1. Fordító és szöveg

A fordítónak a legbensőségesebb kapcsolata talán a szöveggel van, ezért a munkavégzéssel kapcsolatos normák a fordítási folyamatra koncentrálnak.

Amíg a forrásszövegből célszöveg lesz, több potenciális buktatót is említhetünk. Gondolunk itt az olyan forrásszövegekre, melyek tartalma vitatható (erkölcsileg, morálisan stb.), mint például a politikai, rasszista vagy pornográf tartalmú szövegek, de gondot okozhatnak a fordítást vagy hazugságot bemutató szövegek (reklámok, termékleírások), melyek gyakran fordítás segítségével jutnak el széles tömegekhez. A legfontosabb kérdés az, hogy vállalja-e a fordító az ilyen megbízásokat vagy sem (szabadúszóként könnyebb etikai döntést hozni, anyagit már kevésbé), amennyiben viszont alkalmazottként szembesül e szövegekkel, a kényszer kiskapuként szolgálhat a mentegetőzésre.

Meglátásunk szerint ez is egy örök kérdés marad, amelyet a jeromoszi eskü sem tud kezelni. Pszichológiai megközelítésben a fórumokon elhangzik, hogy csak olyan munkát vállaljon a fordító, amelynek szövegével erkölcsileg egyetért és megvédhető, illetve nem gátolja utólag a nyugodt álmot, de ez reálisan nem tartható. Az orvos mindenekelőtt az életre esküszik fel, és az ellenség életét is legjobb tudása szerint kell ápolnia a hippokratészi eskü alapján. Amikor viszont

anyanyelvén teszi elérhetővé a bomba elkészítését (hazája dicsőségére), ennek morális szálai tekervényesek, még akkor is, ha úgy viszonyul hozzá, hogy előbb-utóbb valaki mindenképpen megteszi, és legalább a készítő ne robbanjon fel a rossz fordítás következményeként.

A fentiekhez képest az „ártatlan” tartalmú szövegek sem feltétlenül mentesek az erkölcsi vonatkozásoktól. Klaudy átváltási műveletei (2003) között található a kihagyás, amely elvileg arra vonatkozik, hogy redundáns elemek fordításától eltekinthet a fordító, vagy nyomós oka van rá, hogy ne fordítsa. Ez viszont a cenzúra felé is vezethet, és egyik leglátványosabb problémahelyzet az, amikor az amerikai filmekben a kötőszavakat káromlások és tabuszavak tartják össze. A magyar feliratozó törekedhet szöveghűsége (jeromosi eskü), de tudja-e egyaránt követni ezt is, illetve a magyar erkölcsi normák (írott és íratlan) betartását? Lehet-e „enyhíteni” vagy „szépíteni”, és vajon mennyire lesz élethű a halállal dacoló katonák káromkodását tompító fordítás?

További gondot okozhatnak a műfaji megkötések is, hiszen irányelveket találunk arra nézve, hogy a filmek betétdalait kell-e fordítani vagy sem (elvileg, ha a cselekmény szempontjából fontos a tartalom, igen), és hogyan: prózában vagy rímmel? Savory (1957) hat pár fordítási ellentmondást/lehetetlenséget gyűjtött össze, amelyek egyike ehhez hasonló, és örökzöld, megoldatlan kérdést terjeszt elő: a verset verssel vagy prózával fordítsuk? A válasz egyszerű, ha Weöres Sándortól vagy Tóth Árpádtól kérdezzük, de a mai fordító bizony kínlódik esztétika és megélhetés között.

Zárógondolatként ehhez a részhez annyit mondhatunk, hogy a szakszerű fordító – ha már bármilyen okból elvállalta a szövegfordítást – tudása legjavát nyújtva végezze feladatát, elsősorban a maga szakmai megelégedésére (nyelvi, kulturális, vagy egyéb tényezők figyelembevételével)⁸³, remélve, hogy az ügyfél is elégedett lesz. És ez átvezet minket a következő részhez.

3.2. Fordító és ügyfél

Szakemberek egybehangzó véleménye szerint a XX. század második felétől kezdve a fordítás egyre nagyobb szerepet játszik a nemzetközi porondon, ami a technikai forradalomnak köszönhetően (is) ma már ipari méreteket öltött, és komoly tanulmányok is születtek az európai fordítóipar nagyságáról (pl. Pym et al. 2012). Ekkora arányú fordítás esetében már nem beszélhetünk művészi fordításokról⁸⁴, hanem kliensorientált piacról.

⁸³ A történelmi szövegeknél például olyan szavak használata is megengedett a szöveghűség elvéért, ami mai diskurzusban már elképzelhetetlen lenne.

⁸⁴ Egy statisztikai adat szerint az Amerikai Egyesült Államokban 2004-ben csupán 891 könyv volt szép-irodalmi fordítás a 195.000-ból (McKay 2006, 22), ami 0,45%.

Sokak szerint az ügyfél leginkább az *anyagiakat* jelenti. Chriss szerint (2002, 92) etikai megfontolások alapján kell elutasítani vagy megfizettetni a munkát, illetve kitér arra is, hogyan lehet(ne) megelőzni vagy kivédeni az ügyfél nem szakszerű hozzáállását, aki nem akar határidőre fizetni vagy egyáltalán, illetve megkérdőjelezi a munka minőségét vagy árát, ezzel pedig ront a fordító megítélésén. Ami pedig a fordítói ügynökségeket illeti, Robinson (2003, 163) óvatosan fogalmaz: szerinte a legtöbb ügynökséget eléggé etikusnak tartja ahhoz, hogy az ügyfél tudatlanságát ne akarja kihasználni. Gouadec (2007, 238) meg egyenesen megtiltja, hogy becsapjuk az ügyfelet azáltal, hogy a ténylegesnél nagyobb mennyiségre/időre számlázunk.

Anderman (2003, 49) kerekasztal-megbeszélésén Newmark kifejti, hogy veszélyes a fordítást csupán kliensorientáltság szempontjából megközelíteni, hiszen ha csak a fogyasztót vesszük figyelembe, az már maga a társadalom kritikája. Hogy mennyire igaza van, azt tapasztaljuk a mindennapok fordításaiban, mind mennyiségileg, mind pedig minőségileg, illetve már eleve abban, hogy mi kerül fordításra.

Menedzseri szempontból a *kapcsolattartás* fontosságát kell kiemelnünk. Ha a fordító olyan helyzetben van, hogy közvetlenül kapcsolatban áll az ügyféllel, akkor megfelelő partnerségi viszony alakulhat ki, és a fordítás mint szolgáltatás a konkrétumok síkjára terelődik. Ide sorolhatjuk az *árajánlatot* (leütések száma, szavak, oldal, befektetett munka), *határidőt* (beleértve azt is, hogy mi történik ennek megszegésekor egyrészt a fordító részéről, másrészt a fizetség felől), illetve a legszigorúbban vett *titoktartási kötelezettséget*, amely egyébként az összes ügyféllel számoló szakmai kódexben előfordul. Nem áll módunkban meghatározni az ügyfél fogalmát, mert ez roppant relatív, és a fordító (erkölcsi és/vagy szakmai) döntésén alapul, hogy a nem fizető rokonokat, barátokat és ismerősöket mennyire tekinti ügyfélnek, de tagadhatatlan, hogy ezzel kapcsolatban igényelnek tanácsot fórumokon. Szintén egy jó kérdés, hogy mennyire sikerül erre megnyugtató választ adni, illetve mennyire sikerül egy adott személy esetében elkülöníteni a fordítói megbízást a baráti felkéréstől, melynek következtében szívességet gyakorol a fordító. Minél nyugatabbra keressük erre a megoldást, annál inkább felbukkan a javaslatok között az írásba foglalt, mindenre kiterjedő megállapodás szükségszerűsége a professzionális fordítók etikájában, ahol fel sem merül a számlaképeség.

A helyzet azonban korántsem ilyen egyértelmű például Romániában, ahol a reális fordítói igényeket jóval meghaladja a fordításra jogosult személyek száma, akik e státusukat egy korábbi jogrendelkezésnek köszönhetik (és az Igazságügyi Minisztériumnak, amely szinte „ingyen” tolmácsolásra igyekezett kötelezni őket ennek fejében). Bár ez a lehetőség már néhány éve megszűnt, a legjelentősebb

romániai fordítókat tömörítő szövetség csupán 112 tagot számlál (már a honlapja sem működik), míg az Igazságügyi Minisztérium jegyzékében közel 33.000 oklevelés fordító és tolmács szerepelt 2011-ben (Pym et al. 2012, 29), 2019-ben pedig 38.500-nál is több tagról szolgáltat információt.⁸⁵ Logikus kérdésnek tűnik, hogy ebből jelenleg még hány aktív fordító és tolmács van, illetve hány követi a tapasztalati úton létrehozott szakmai kódexeket.

Ha a szakmai kódexeket hatékonysági cézzal készíti bármely szakmai fórum, legalább mellékletként kellene tartalmaznia szerződési és árajánlati mintákat, és ezt az ügyfelek számára is elérhetővé kellene tenni. Jó példa erre az MFTE honlapja, amely kiemelt helyen tünteti fel az etikai kódexet⁸⁶, és kulcsszavak köré rendezi (főként a fordító személyére fókuszálva, de említve a szöveget, ügyfeleket és társakat is). Ez lehetővé teszi az áttekinthetőséget, és megnehezíti az ügyféllel szembeni etikátlannak tartott dolgokat: túlárazás vagy alulárazás a minőség vagy a szakmabeliek rovására.

3.3. Fordító és szakmabeliek

A professzionális fordító kapcsolatai közé tartozik a munkaadója és szakmabeli társai; a hozzájuk való megfelelő etikai magatartás megkívánja a tisztességtelen üzleti verseny elkerülését. Viszont az is nyilvánvaló, hogy erre rengeteg ellenpélda van, amely származhat tudatlanságból, nemtörődömségből, vagy egyenesen rosszindulatból, melynek célja a szaktárs szakmai ellehetetlenítése, illetve tisztességtelen ügyfélszerzési kísérlet.

A hivatásetikák külön figyelmeztetik a fordítókat, hogy soha ne kritizáljanak szakmabelit az ügyfél előtt, illetve kerüljék a tisztességtelen próbálkozásokat szerződések elnyerésére (például információ elhallgatásával). Gouadec tételesen felsorolja a „mit ne” kategóriákat (2007, 230), és másokkal egybehangzóan állítja, hogy mindenfajta tisztességtelen verseny hosszú távon megbosszulja magát.

Viszont itt is van kérdésünk. A fordító eleve „magányos farkas” kategória, és viszonylag izoláltan dolgozik, amit csak felerősített az online világra való áttérés. Jóval nehezebb követni és esetenként elhatárolódní tisztességtelenül viselkedő fordítóktól vagy praktikáktól, ha nehezebb is tudomást szerezni róla.

A megoldást a nyilvánosság jelentheti, még akkor is, ha csak e-formátumban „létezik” a csoport (*facebook*, e-mail-címmel való feliratkozás stb.). A szakmai csoportosulások ezért (is) igyekeznek fórumokat, összejöveteleket szervezni, hogy a szakma és szakmabeli iránti hűség megerősödhessen. Ebben az is benne van, hogy a tapasztaltabbak segítsék a pályakezdőket, vagy ma már az is

⁸⁵ <http://old.just.ro/MeniuStanga/Listapersoanelorautorizate/Traducatori/tabid/129/Default.aspx> (2019. márc. 7.)

⁸⁶ <https://mfte.hu/hu/mfte/etikai-kodex> (2019. márc. 7.)

természetes, hogy a fiatalabb könnyebben tud segíteni az idősebbek technikai gondjain, melyre nagyon jó példa Magyarországon a Környei Tibor által létrehozott *mfefo* szakmai csoportosulás⁸⁷, illetve a Fordítók és tolmácsok szakmai csoportja a *facebookon*, melynek 2800-nál is több tagja van.

Az itt tárgyaltak, illetve az ügyféllel kapcsolatos megjegyzések viszont roppant elgondolkodtatóak, hiszen azt jelzik, hogy esetenként komoly gondokkal küszködnek a szakmai csoportosulások, de ugyanakkor az emberiség egésze is. Hogy ez mennyire új keletű, természetesen vitatott, hiszen már a *Bibliában* is benne van az embertársainkkal, felebarátainkkal szembeni igény: szeretet, segítőkészség, titoktartás, tisztelet, és a *Tízparancsolat*ot még nem is említettük. A hippokratészi eskü szövege is már 2500 éve igyekszik kialakítani az orvosokban a felelősségudatot több-kevesebb sikerrel, és a fordítóknál sincs ez másképp.

Ezért mondhatjuk, hogy az etikai kódexek azt a reményt is igyekeznek belekódolni a szövegekbe, hogy a professzionálisan közeledő hivatásgyakorlók fogékonyak erre, és képesek jó és helyes dolgokat felmutatni és létrehozni, illetve megfelelő szakmai kapcsolatokat ápolni. Ehhez viszont hiányzik még legalább egy láncszem, éspedig a fordító személye.

3. 4. A fordító személy(iség)e

Bár a minőség (fordítás minősége, kapcsolataink minősége) mindhárom korábbi kategóriában jelentős, elsősorban a fordító személyéhez szeretnénk kötni, akinek szakavatottsága nélkül nem lehetne minőségről beszélni.

A szakmai hírnév alapja a minőség garanciája, amely akár reklámszlogen is lehetne, ha nem hangzana annyira elcsépeltnek. A gyakorlat viszont azt mutatja, hogy a kezdő fordítók nemigen vannak tisztában azzal, hogy a hírnevet meg kell alapozni, és ez csak kitartó munka árán érhető el, bár a kitartó munka nem jelent sem minőségi garanciát, sem megélhetést. Az elvesztett szakmai hírnév viszont gyakran vezet oda, hogy fel kell hagyni a mesterséggel, hiszen az ügyfelek előbb-utóbb elfogynak.

Tökéletes minőség a fordításban (vagy más szakterületen) ritkán fordul elő, ha egyáltalán lehetséges, hiszen a nyelvi kifejezés szubjektivizmusa ezt nem teszi lehetővé. A következő szint viszont a *jó* minőség, ami lehet akár elfogadhatóan jó, olyannyira, hogy további megrendeléseket biztosít. És bármennyire szubjektív is a fordítás, akkor jó, ha mind a fordító, mind pedig az ügyfél elégedett. Ebben benne van a határidőre teljesítés követelménye, a megfelelő munkabeosztás, a jó minőségű terminológiai és fordítói adatbázisok megléte vagy kialakítása, ami már óhatatlanul a *fordítói kompetenciát* idézi.

⁸⁷ A Magyar Fordítók Elektronikus Fórumán gyakori a technikai kérdésekkel kapcsolatos problémamegoldás, mint például a szövegszerkesztéssel vagy fordítói szoftverekkel kapcsolatos kérdések.

Samuelsson-Brown (2006, 93) a nyilvánvaló *hibamentességet* emeli ki, ez pedig vonatkozik a korábban említett nyelvi, kulturális és technikai ismeretekre egyaránt, illetve abban a szakágban való jártasságra, amilyen területhez tartozik a szöveg. Etikailag elítélendő tehát, ha a fordító olyan megbízást vállal, amelyhez nem *eléggé kompetens*, és szándékosan nem a *szakképzett* szót választottuk. Szakfordítói egyesületek gyakran panasszal élnek az időszakos módon fordítással foglalkozó amatőrök ellen (lásd az estétől reggelig elkészülő sorozatfilmek feliratát készítőket), de a legnagyobb problémát az anyagi javadalmas ellenében dolgozó illegálisan működő fordítók jelentik. Ezt a jelenséget Gouadec is tárgyalja, amatőr és „törvényen kívüli” fogalommal vonatkozva rájuk (2007, 170), de igazi megoldás nem nagyon van erre, még a minőségi munka sem (hiszen nagyon sok az igénytelen kliens is, aki a silányabb, de lényegesen olcsóbbat választja). A szakmai kódex ebben az esetben nyilvánvalóan nem tud pozitív hatást kifejteni.

Goleman viszont egy más jellegű kompetenciát fejt ki: „az építő emberi kapcsolatok jótékonyan hatnak egészségi állapotunkra, a mérgező viszonyok azonban olyanok, mint a lassan ölő mérreg a testben” (2007, 9). A mi esetünkben tehát a fordító személyiségének megfelelőnek kell lennie társadalmi és szakmai kapcsolatok kialakítására, amire tudatosan kell(ene) törekedni.

A megfelelő emberi kapcsolataira építve komoly szakmai kapcsolatokra is szert tehet a fordító, és etikai viszonyulása is megfelelően fog alakulni. Ennek kiegészítése, hogy az állandó önképzés fontos, illetve az is, hogy időnként felülbíráljuk személyes és társadalmi kötelezettségeinket, és megkérdőjelezzünk betosodott normákat is. Ha konfliktushelyzetbe is keveredünk ezek miatt, az sem baj, hiszen a *konfliktuskezelés* is egy szakmai kompetencia (vö. Inghilleri 2009, 103). A konfliktus megelőzéséhez és kezeléséhez pedig rengeteg támpontunk lehet, hiszen még a játékelmélet is azt tanítja, hogy az altruisztikus viselkedés hosszú távon kifizetődő, és a nagylelkű és becsületes személyek így vagy úgy, de sikeresek lesznek.

A megfelelően kiegyensúlyozott fordító pszichológiai profiljához az is hozzátartozik, hogy munka közben, illetve szakmai kapcsolatait illetően kételyek merülnek fel benne, hiszen a mondás szerint is tévedni emberi dolog. Hoffmann a pedagógusokról szóló tanulmányában kifejti, hogy aki „üzembiztosan ítélkezik”, az nem jó, hiszen nem lehetünk „kiválóak”, és azzal kell megelégedni, hogy „elégé jók” leszünk (Hoffmann 2003, 18), és ez talán a fordítókra is igaz: hivatáskódexben megfogalmazható, hogy a mindig a maximumot kell nyújtani, de ez nem egyenértékű azzal, hogy a tökéleteset. A „jó” fokmérője pedig az elégedett olvasó, kritikus, vagy a visszatérő ügyfél.

4. Következtetések

A fordítói szakma megerősödése maga után vonja az etikai kódexek megsokasodását és árnyaltságát. Továbbra is kérdéses marad viszont ezek hatálya, hiszen más szakmák esetében a lebukás veszélye és jogi következménye összehasonlíthatatlanul magasabb.⁸⁸ Amíg nem olvasunk híreket lebukott fordítókról, addig a szakmai tömörülések csak nagyon kis hatókörben éreztetik hatásukat, és Inghilleri azt is kétli, hogy valaha tisztázódik, mit is jelent az etikai megközelítés a fordítás elméletében és gyakorlatában (2009, 100).

Valamelyest optimistább megközelítésbe a fordítás társadalmi és politikai jelentőségéből lehetne kiindulni, amely kiegészülne azzal, hogy hatékonyabb oktatási eszköz kerülhet ezáltal a fordítást tanulók és gyakorlók kezébe (Inghilleri 2009, 104). Végző soron pedig mintegy jogot formálhatnak a szakmabeliek arra, hogy felelősségteljesen lépjenek fel, és komolyan vegyék láthatóságukat és kötelezettségeiket (Maier 2007, idézi Inghilleri 2009, 104), bár a minden fordítóra kiterjedő konszenzus egyelőre utópisztikus.

A fordítói etikai kódexek természete és státusa vitatott, nem is kötelező elfogadni, csak szűk szakmai társulásokban.⁸⁹ Amennyiben közös jellemzőt keresünk bennük, formailag és tartalmilag hasonlóak az ügyvédi vagy orvosi etikákkal, ami a munkavégzést (minőség), ügyfelekkel való kapcsolattartást (titoktartás), szakmabeliekhez való viszonyulást (igényesség, tisztesség, informálás), vagy a tisztességtelen reklámozást illeti (vö. Barlai 2003, 58–63). Amiben viszont egyedi a fordítói etika, az a betartási kötelezettség hiánya, amely csupán ajánlás szinten érvényes, és ez nehezen és lassan változhat. Vannak komoly fordítói szakmai szervezetek által létrehozott kódexek (ATA – Amerikai Egyesült Államok⁹⁰, ITI – Egyesült Királyság⁹¹, IFT – nemzetközi⁹²), de ha ezeket be is tartja az illető szervezet összes tagja, százalékban kifejezett arányuk messze alulmarad azokhoz képest, akik nem professzionális fordítóként nem tartják be. Szintén jó kérdés az, hogy az ügyfelek hány százaléka igényli a magasan képzett professzionális fordítót, de kétlő, hogy bárki is fel tudja ezt mérni.

⁸⁸ Egy konkrét példa: <https://kronika.ro/szines/engedely-nelkul-praktizalt-romaniai-maganklinikakon-az-olasz-parkolooor>, (2019. márc. 7.)

⁸⁹ Bár vannak nagyobbak is, mint például az Amerikai Fordítók Egyesülete (ATA), amely úgy számlál 10.000 tagot, hogy a fordítókon kívül ide tartozhatnak tanárok, projektmenedzserek, szoftverfejlesztők, kórházak, egyetemek és kormányzati szervek is: <https://www.atanet.org/membership/>, (2019. márc. 7.)

⁹⁰ http://www.atanet.org/certification/eligibility_requirementsform.php (2017. júl. 21.)

⁹¹ [http://www.iti.org.uk/pdfs/newPDF/20FHCConductIn_\(04-08\).pdf](http://www.iti.org.uk/pdfs/newPDF/20FHCConductIn_(04-08).pdf) (2017. júl. 21.)

⁹² <http://www.fitift.org/en/charter.php> (2017. júl. 21.)

Egyik legvitatottabb vélemény az erkölcsi normákkal kapcsolatban Hankiss elhíresült cikkében olvasható: „Az erkölcsi-társadalmi normák [...] nem arra a célra készültek, hogy az ember maradéktalanul betartsa őket. Sokszorosan túl is vannak méretezve”. (Hankiss 1974, 16), de ezt a véleményt kevesen osztják. Hoffmann amellet foglal állást, hogy az önmagát komolyan vevő szakmát elismeri a közvélemény, illetve a meglévő és betartott kódexre hivatkozni lehet (Hoffmann 2003, 15), és meggyőződéssel vallja, hogy „erkölcsiségünkben kell változnunk, erősödnünk és főleg javulnunk ahhoz, hogy elviselhetőbbé, élhetőbbé, azaz emberibbé váljék az életünk” (2003, 10). Bár a felsorakoztatott vélemények általánosak, vagy a pedagógusokra vonatkozóan születtek meg, érvényességük kiterjed minden szakmai rétegre, és természetesen a fordítói szakmát művelőkre és jobbítani szándékozókra is.

Első olvasásra túlon túl ideálisnak és megközelíthetetlennek tűnhet Spinoza többszázados, de ennek ellenére örökzöld megállapítása is:

Az ember számára [...] semmi sem hasznosabb az embernél. [...] azok az emberek, akiket az ész kormányoz, azaz azok az emberek, akik az ész vezetése mellett keresik a maguk hasznát, nem vágyódnak semmi olyasmire, amit nem kívánnának a többi ember számára, s ezért igazságosak, hűségesekek és becsületesek (Spinoza 1997, 277).

A fenti gondolatban mi azt látjuk, hogy a legjobb befektetés az ember számára az emberiség maga, és ezt nem lehet jól megtervezni, hacsak nem hosszú távon gondolkodunk: a kívánt igazság, hűség és becsületesség egy életre kell szóljon ahhoz, hogy az orvosok, ügyvédek, pedagógusok és fordítók értéket és minőséget tudjanak teremteni. Nem meglepő, hogy az ilyen fehér holló, hiszen a spinozai *Etika* utolsó mondata is így hangzik: „De minden, ami kiváló, éppoly nehéz, mint amilyen ritka” (1997, 393).

Irodalom

- Aáry-Tamás Lajos. 2003. Az etika és a jog határai. In *Szakmai etikai kódex: Tanulmányok, normák és esetleírások*, szerk. Hoffmann Rózsa, 49–55. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Anderman, Gunilla. 2003. Round-Table Discussion on Translation in the New Millennium. In *Translation Today: Trends and Perspectives*, szerk. Gunilla Anderman–Margaret Rogers, 13–51. Clevedon: Multilingual Matters.
- Baker, Mona. 2011. In *Other Words: A Coursebook on Translation*. 2nd ed. Routledge.
- Barlai, Róbertné. 2003. Etikai kódexek a humán szférában. In *Szakmai etikai kódex: Tanulmányok, normák és esetleírások*, szerk. Hoffmann Rózsa, 56–64. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Bermann, Sandra. 2005. Introduction. In *Nation, Language, and the Ethics of Translation*, szerk. Sandra Bermann–Michael Wood, 1–10. Translation | Transnation 8. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Carroll, Mary–Jan Ivarsson. 1998. *Code of Good Subtitling Practice*. European Association for Studies in Screen Translation. <http://www.transedit.se/code.htm>.
- Chesterman, Andrew. 2001. Proposal for a Hieronymic Oath. Szerk. Anthony Pym. *The Translator* 7 (2): 139–154.
- Chriss, Roger. 2002. *Translation as a Profession*. <http://www.huntrans124.com/chriss.pdf>.
- Díaz Cintas, Jorge. 2005. Back to the Future in Subtitling. In *MuTra2005*, 16–32.
- Goleman, Daniel. 2007. *Társas intelligencia*. Ford. Buda Júlia. Budapest: Libri Kiadó.
- Goodwin, Phil. 2010. Ethical Problems in Translation. *The Translator* 16 (1): 19–42.
- Gouadec, Daniel. 2007. *Translation as a Profession*. John Benjamins Publishing.
- Hankiss Elemér. 1974. A tanári pálya foglalkozási ártalmairól. *Kritika* (1): 16–17.
- Hoffmann Rózsa. 2003. Erkölcs és pedagógia. A pedagógus szakmai etikai kódex jelentősége. In *Szakmai etikai kódex: Tanulmányok, normák és eseteírások*, szerk. Hoffmann Rózsa, 9–26. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Inghilleri, Moira. 2009. Ethics. In *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, szerk. Mona Baker–Gabriela Saldanha, 2nd ed., 100–104. London; New York: Routledge.
- Jelenits István. 2003. Szempontok egy pedagógusetikához. In *Szakmai etikai kódex: Tanulmányok, normák és eseteírások*, szerk. Hoffmann Rózsa, 27–33. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Jókai Anna. 2003. Ajánlás. In *Szakmai etikai kódex: Tanulmányok, normák és eseteírások*, szerk. Hoffmann Rózsa, 7–8. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Klaudy, Kinga. 2003. *Languages in Translation*. Budapest: Scholastica.
- Maier, Carol. 2007. The Translator’s Visibility: The Rights and Responsibilities Thereof. In *Translating and Interpreting Conflict*, szerk. Myriam Salama-Carr, 255–266. Amsterdam: Rodopi.
- McKay, Corinne. 2006. *How to Succeed As a Freelance Translator*. Lulu.com.
- Pym, Anthony. 2001. The Return to Ethics in Translation Studies. *The Translator* 7 (2): 129–138.
- Pym, Anthony–François Grin–Claudio Sfreddo–Andy L. J. Chan. 2012. The Status of the Translation Profession in the European Union. DGT/2011/TST. *Studies on Translation and Multilingualism*. European Union.
- Robinson, Douglas. 2003. *Becoming a Translator: An Introduction to the Theory and Practice of Translation*. 2nd ed. London and New York: Routledge.
- Samuelsson-Brown, Geoffrey. 2006. *Managing Translation Services*. Topics in Translation 32. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters.
- Savory, Theodore Horace. 1957. *The Art of Translation*. Cape.
- Spinoza, Benedictus de. 1997. *Etika*. Ford. Szemere Samu és Boros Gábor. Sapientia Humana. Budapest: Osiris.
- Steiner, George. 1998. *After Babel: Aspects of Language and Translation*. 3rd ed. Oxford University Press.

Internetes források

- http://www.atanet.org/certification/eligibility_requirementsform.php (2017. júl. 21.)
<http://www.fitift.org/en/charter.php> (2017. júl. 21.)
[http://www.iti.org.uk/pdfs/newPDF/20FHConductIn_\(04-08\).pdf](http://www.iti.org.uk/pdfs/newPDF/20FHConductIn_(04-08).pdf) (2017. júl. 21.)
<https://kronika.ro/szines/engedely-nelkul-praktizalt-romaniai-maganklinikakon-az-olasz-parkolooor> (2019. márc. 7.)
<https://mfte.hu/hu/mfte/etikai-kodex> (2019. márc. 7.)
<https://mfte.hu/hu/mfte/etikai-kodex#tisztesseg> (2019. márc. 7.)
<https://www.atanet.org/membership/>, (2019. márc. 7.)

Attila IMRE

IZAZOVI PROFESIONALNE ETIKE PREVODILACA

Prevođenje je u onlajn svetu 21. veka izraslo u čitavu industrijsku granu, a profesionalni etički kodeks prevodiocu može da pomogne da kvalitetno vrši svoj posao. Ipak, postoje mnogi izazovi budući da etički kodeks nije obavezujući te ne nosi nikakve pravne posledice. Ovaj rad se bavi faktorima koji utiču na profesionalnu etiku (izvorni tekst, klijent, kolege prevodioci i ličnost prevodioca), a završava zaključcima i spisikom stručne literature.

Ključne reči: prevodilac, etika, tekst, klijent, kolega

Attila IMRE

CHALLENGES OF TRANSLATORS' PROFESSIONAL ETHICS

Translation has grown into a fully-fledged industry in the online world of the 21st century, and a professional code of ethics may help them do a quality job. Nevertheless, certain challenges must be faced, as complying with a code of ethics is neither compulsory nor does it have legal consequences. Our study discusses factors influencing professional ethics, such as the source text, clients, fellow translators and own personality. The paper ends with a few concluding remarks, followed by the references.

Keywords: translator, ethics, text, client, colleagues